

Hz. Eyyûb'ün (a.s.) Hastalıklar Karşısındaki Sabrı ve Manevî Hastalıklarımız

Abdulvahap YILDIZ*

Özet

İnsanın maruz kaldığı hastalıklar maddî (bedenî) olduğu gibi, manevî de olabilir. Hastalığı sebebiyle ailesini, malını, mülkünü ve sağlığını kaybeden Hz. Eyyûb (a.s), uzunca bir süre sabır gösterdikten sonra, bir dua ile halini Cenâb-ı Hakk'a arz edip, O'nun merhametine sığınmıştır. Allah Teâlâ da, onun ihlâs ve samimiyetle yaptığı bu duasını kabul etmiştir. Hz. Eyyûb (a.s)'ın duçar olduğu hastalığından farklı olarak, bizim de ruhî ve kalbî bazı hastalıklarımız bulunmaktadır. Hz. Eyyûb (a.s)'ın hastalığı sadece bu geçici dünya hayatını etkiliyordu. Bizim maruz kaldığımız manevî hastalıklarımız ise ahiret hayatımızı tehdit etmektedir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hakk'a daha çok dua ve tazarruda bulunmamız gereklidir. Bedenî hastalıkların bir kısmı, bazen Yüce Allah'ın insana bir ihtarı olabilir. Bu hastalıklara karşı gerekli tedbirleri alıp, şifa için dua ve niyazda bulunmalıyız.

Anahtar Kelimeler: Hz. Eyyûb (as), maddi hastalıklar, manevî hastalıklar, sabır, dua.

Prophet Ayyub Prophet's Tangible Diseases and Our Spiritual Sicknesses

Abstract

The illnesses might be physical or spiritual. Ayyub who lost his family, goods and health prays to God after showing patience. Thus, God accepts his sincere prayer. As different from illness of him, we have mental and heart diseases. While His illness affects this temporary world, our spiritual illnesses influence the life of the hereafter. Because of this problem, we should pray and make invocation to God in order to get rid of this troubled condition.

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü,

Key Words: Ayyub, physical illnesses, spiritual sicknesses, patience, prayer.

Giriş

Sabır, üzücü bir olay karşısında kendine hâkim olmak, aşırı davranışlara girmemek; başa gelen elem, sıkıntı ve belalara karşı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendini acındırmamak demektir. Sabır, nefse haz veren şeylerden uzaklaşma, haramlardan sakınma ve dinî emirleri yerine getirme diye de tarif edilmiştir.¹ Sabır konusuna çok önem veren mutasavvıflar, sabır sözcüğünü sözlük anlamının dışında, farklı anlamlarda da kullanmışlardır: Mesela Sehl b. Abdullah Tusterî (ö. 283/896), “Âfiyete karşı sabır, belâyaya karşı sabırdan daha zordur”² Cüneyd-i Bağdâdî, (ö. 298/911) “Sabır, sızlanmadan nefsi Allah'la birlikte bulundurmadır. Sabır yüzü ekşitmeden acıları yudumlamaktır. Sabrın son noktası tevekküldür.”³ Gerçekten, Allah Müminlere iman, imana akıl, akla da sabır ikram etmiştir. O halde imân müminin, akıl imanın, sabır da aklın süsüdür.”⁴ Amr İbn Osman Mekkî, (ö. 297/910) “Sabır, Allah'a dayanıp, sebat etmek ve belâyı gönül hoşluğu ve rahatlığı ile karşılamaktır.”⁵ İbrahim el-Hevvas (ö. 291/904), “Sabır, kitap ve Sünnet'in hükümleri üzerinde sebat etmektir.”⁶ Ahmed-i Câmî-i Nâmekî, (ö. 536/1141) “Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmek nehiyelerinden sakınmak, nefsin meşru olmayan istek ve arzularına direnebilmek, başa

¹ Sabır konusunda geniş bilgi için bkz. Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1413/1993, s. 183; Mekkî, Ebu Tâlib Muhammed, *Kütü'l-Kulûb*, Meymeniyye Matbaası Bulak, 1310/1897 I,193; Kelâbâzi, Ebu Bekr Muhammed, *et-Ta'aruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Tahkik, Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1994, s.110; Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tusî, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, neşr: R. N. Nicholson, Matbaa-i Beril, Leiden, 1914, s. 49; Gazalî, Ebu Hamid, *İhyâu 'Ulumiddîn*, III. Basım, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tarihsiz, s. 60 vd.; Geylanî, Abdulkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.s. 30; Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb*, Hazırlayan: Walintin Jokofski, Matbaa-ı Emîr Kebîr, Tahran, tarihsiz, s. 118; Cürcanî, eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'îfât*, basım yeri belli değil, tarihsiz, s. 131; Abdulahap Yıldız, *Ahmed-i Câmî Nâmekî*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, s.147 vd.

² Sühreverdî, Şihâbuddîn Ebû Hafs, *Avârifü'l-Me'arif (Gerçek Tasavvuf)* Tecüme ve Tahric, Dilaver Selvî, Umrân Yayınları, İstanbul, 1995, s. 365.

³ Kuşeyrî, s. 183.; Attar, Feridüddîn, *Tezkretü'l-Evliyâ*, nşr: Muhammed İsti'lâmi, Çaphane-i Bânk Tahran, 1346, s. 445; Attar, Feridüddîn, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Tercüme: Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984, s. 480.

⁴ Sühreverdî, s. 620.

⁵ Attar, s. 455; s, 491.

⁶ Kuşeyrî, s. 184.

gelen elem, keder, bela ve musibetlere karşı tahammül edebilmek ancak sabırla mümkündür. Bütün faziletlerin özü ve hayatta başarılı olmanın sırrı sabırda gizlidir.”¹ demişlerdir.

Sabır ve tahammülün sembolü Hz. Eyyûb (a.s.)'ın soyu ve yaşadığı zaman hakkında kaynaklarda farklı rivâyetler aktarılmıştır. Hz. Eyyûb Nebî'nin, baba tarafından Hz. İshak'ın, anne tarafından Hz. Lût'un soyundan geldiği rivâyet edildiği gibi², babası, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Nemrut tarafından ateşe atılması esnasında iman edip onunla birlikte hicret edenlerden biri olduğu ve Hz. İbrahim (a.s.)'ın soyundan geldiği de zikredilmektedir.³ Onun Hz. Dâvud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) zamanında yaşayan Arap asıllı bir nebî olduğunu ileri sürenler de vardır. Ebu'l-A'lâ Mevdûdî (ö.1903-1979), Ahd-i Atik'teki Eyyûb kitabından daha güvenilir bulunduğu İşâyâ ve Hezeikel kitaplarına dayanarak Hz. Eyyûb (a.s.)'ın milattan önce 9. yüzyıl veya daha önce yaşadığı görüşünü kabul etmiştir.⁴

Hz. Eyyûb (a.s), uzun boylu, gür saçlı ve heybetli bir kişi idi.⁵ Ölü Deniz'in güneydoğusunda yer alan Celile gölünün kuzeydoğusundaki Uts diyarında yaşamıştır. Daha sonra Şam bölgesine göç etmiş ve kendisine burada peygamberlik vazifesi verilmiştir. Dini, İbrahim (a.s.)'ın tevhid dini idi. Şerîatı, yüce Allah'ın birliğine iman ve insanların arasını düzeltmekti. Hanımı, Hz. Ya'kûb (a.s.)'ın neslinden gelen Rahme'dir. Hz. Eyyûb (a.s), yedisi erkek ve üçü kız olmak üzere on çocuk babasıdır. Bazı kaynaklarda kızlarının sayısı yedi,⁶ bazı kaynaklarda da on iki oğlu ve on iki kızı olduğu zikredilmektedir. Kendisine kavminden sadece üç veya yedi kişinin iman etmiş olduğu rivâyet edilmiştir.⁷ Eyyûb Nebî'ye inananların sayısı çok az olsa da o manevî peygamberlik ücretini almıştır. Zirâ bazı peygamberlerin,

¹ Yıldız, *Ahmed-i Câmî Nâme-kî*, s. 147.

² İbn Kesîr, *Kasasu'l-Enbiyâ*, I, tahkik: Abdulkadir Ahmed 'Atâ, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, tarihsiz, s. 367; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Ku'ân Dili*, Diyânet İşleri Reisliği Neşriyâtı, İstanbul, 1936, V, 4100.

³ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida, İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, Beyrut, tarihsiz; Meybudî, Ebu'l-Fazl Reşîduddîn, *Keşfu'l-Esrâr ve 'Uddetu'l-Ebrâr*, s.1891; Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Ruhü'l-Beyân*, Tefsiri, Tercüme heyet, c. V, Damla Yayınları, İstanbul, 2004, s. 348. <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/meybodi/kashfol-asrar-kamel.pdf>. (30.03.2016), Seligsohn, M, "Eyyûb", *İslam Ansiklopedisi*, IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, s. 422.

⁴ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004, s.358.

⁵ M.Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.305.

⁶ Meybudî, s. 1891-1892; Harman, Ömer Faruk, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 16 Nişancızâde Mehmed b. Ahmed, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, Tatyos Dividicyân Matbaası, İstanbul, 1290/1874, s.181; Köksal, s. 306.

⁷ Meybudî, s.1892; Seligsohn, IV, 423.

birkaç kişiden başka ittibâ edenleri olmadığı halde, onlar yine o kutsal vazifenin sınırsız mükâfatını almışlardır.¹

Hz. Eyyûb (a.s) bazı müelliflere göre, hastalanmadan önce 70 ve hastalıktan sonra da 70 olmak üzere toplam 140 yıl yaşamış, bazı müelliflere göre ise, toplam 93 yıl yaşamış, bazı kaynaklarda ise hastalıktan sonra 140 yıl daha yaşadığı rivâyet edilmektedir.² *Tecrîd Tercümesi*'nde, Hz. Eyyûb (a.s)'ın kabrinin Şam'ın Besne adındaki bir köyde olduğu kaydedilmekte ise de³ nerede medfûn olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazı eserlerde, *HZ. EYYÛB (A.S)'IN KABRİ* Urfa'nın Viranşehir ilçesine 20 km. uzaklıktaki Eyyûb Nebi köyünde olduğu da zikredilmektedir⁴.

1. Hz. Eyyûb (a.s)'ın Hastalıklar Karşısındaki Sabrı

Hastalık denince ilk önce bedenî hastalıklar akla gelir. Aslında insanda maddî ve manevî olmak üzere iki çeşit hastalık olabilir. Birincisi bedenimizde oluşan maddî hastalıklar, ikincisi ise kalbî ve ruhî hastalıklardır. Her iki hastalık da tedaviye muhtaçtır. Tedavi olunmaz ise kalıcı hale gelir ve büyük sıkıntılara sebep olur. Bedenî hastalıklar fark edilince hemen vakit geçirmeden tedavi edilmeye çalışılır. Manevî hastalıkları fark etmek ve kabul etmek kolay değildir. *BUNLARIN* tedavisi, bedenî *HASTALIKLARIN* tedavisinden çok daha zor ve önemlidir. Bu hastalıklar için gerektiğinde bir rehber veya tasavvuf dilinden bir mürşid-i kâmile başvurulabilir. Çünkü maddî hastalıklar kısacık dünya hayatımızı tehdit ederken, manevî hastalıklar hem dünya hem de ebedî olan ahiret hayatımızın bozulmasına sebep olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, sabır ve tahammülün sembolü Hz. Eyyûb (a.s.)'dan sadece dört yerde bahsedilmiş ve bu bilgiler şöyle sıralanabilir: Peygamber olarak görevlendirilmesi, üstün ahlâkı, bir hastalığa yakalanması ve Allah'ın lütfüyle bu hastalıktan kurtulmasıdır. Peygamberler arasında adı geçer ve kendisinden *kulumuz* diye bahsedilir. Sabırlı bir insan örneği olarak gösterilir. Allah'ın kendisini imtihana tabi tuttuğu, kendisinin de zikir ve ibadete devam ettiği, sonunda sağlığına, ailesine ve servetine kavuştuğu zikredilir.⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de Eyyûb Nebî'nin hastalığının sebebi, ne tür bir hastalık olduğu ve safhaları hakkında bilgi yoktur. Ayetlerdeki bilgileri esas

¹ Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'alar*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 156.

² Seligsohn, IV, 423 ; Harman, XII,16-17.

³ Meybudî, s. 1891.

⁴ Selâmî Yıldız, *Peygamberler Diyarı urfa*, Şanlıurfa İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi, Ankara, 2006, s. 178.

⁵ Bakımız, (Nisâ, 4/163; Enam 6/84); Enbiya 21/83,84); (Sad 38/41, 42,43, 44); Yiğit, s. 358-362.

alındığında, onun bu hastalığının, diğer peygamberlerin tâbi tutulduğu imtihanlar cinsinden, manevî derecesinin yükseltilmesine sebep kılınan bir tecrübe olduğu görülmektedir.¹

Cenâb-ı Hak Eyyûb (a.s.)'a önceleri kendisine çok geniş arazi, sürü sürü hayvanlar, bağlar, bahçeler, mâl mülk ihsan etmiştir. O, takvâ sahibi, yoksullara karşı merhametli, dulları ve yetimleri kollayan, misafire ikram eden, yolcuların yardımına koşan ve Allah'ın verdiği nimetlere şükreden, Allah'tan korkan, kötülükten sakınan, kâmil, doğru, iyi ve metanetli bir peygamberdi.² Kendisine ihsan edilen bunca servet, zenginlik, evlât, bağ, bahçe ve sürüler; ona bir ân bile gaflet vermemiş ve rıza-yı İlâhî için yaptığı ibadetine, tevekkülüne, metanetine ve insanları hakka davetine mani olmamıştır. Zirâ Hakk'ı görüp, hakikate erenlerin kalp gözlerine böyle fânî olan şeyler mânî olmaz.³

Hz. Eyyûb (a.s.) daha sonra, bütün malını, mülkünü ve ailesini, çocuklarını kaybetmiş; elemli, ıstıraplı bir hastalığa yakalanmış. Kendisinin, 3, 7, 13, 18 veya 80 sene hasta kaldığı rivâyet edilir.⁴ Tahminimize göre Hz. Eyyûb (a.s.) on sekiz yıl hasta kalmıştır. Zirâ hadis-i şerîfte şöyle buyrulur: “Eyyûb hastalığını on sekiz yıl çekmiştir.”⁵ Hadis-i şerîfte “Hz. Eyyûb (a.s.)'ın “Çarşamba günü hastalığa yakalandığı ve salı günü kurtulduğu belirtilir.”⁶ Bu hastalık ve sıkıntılardan sonra sadakat ve şefkat timsali sâliha bir kul olan hanımı Rahme'den başka herkes ondan kaçır olmuştur. Şehir halkı onları şehrin dışına çıkarmışlardır. Bir gün hanımı kendisine, “Allah Teâlâ'ya dua etsen de bu hastalık ve dertlerden şifa bulsan olmaz mı” demiş, O da; “Benim bolluk ve genişlik ve sıhhat içinde yaşadığım müddet seksen senedir. Bu hastalık ve sıkıntı müddetim, genişlik zamanlarıma erişmiş değildir. Ben Allah'tan utanırım. Bu durumdan kurtulmak için Allah'a nasıl dua ederim” buyurmuştur.⁷ Hadis-i şerifte “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvelâ peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler ve sâlihler) gelir. Kişi dinine göre bela ve imtihanlara maruz kalır. Eğer dine bağlılığı varsa, belası daha da artar. Fakat dininde gevşek

¹ Yiğit, s. 360.

² Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarihü't-Taberî*, I, Dârü'l-Maârif, Kahire, 1979, s. 322-325; Meybudî, s. 1891; Köksal, s. 307.

³ Bünyamin Ateş, *Peygamberler Tarihi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2002, s.185.

⁴ Nişancızâde, s. 182.

⁵ İbn Kesîr, *el-Bidaye*, I, 223.

⁶ İbn Mâce, *Tıb*, 22.

⁷ İbn-i Kesir, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 1, 370; Meybudî, s. 1892-1894; Bilmen, IV, 2174; Köksal, s. 310.

yaşıyorsa ona göre musibetlerle karşılaşır. Kişiyе belalar gelir, gelir de artık onun üzerinde hiçbir günah kalmaz.”¹

Hadisten anlaşıldığına göre belanın en şiddetlisi, Allah Teâlâ'nın çok sevdiği en hayırlı en kâmil kullara geliyor. Hz. Eyyûb (a.s), başına gelen bu sıkıntılara karşı asla kırgınlık göstermemiş, uzun süre sabır ve metanet göstermiş,² hastalıklara birer halis ibadet, Allah'ın bir hediyesi nazarıyla bakmış sabır içinde şükretmiştir. Bütün bu felâketleri büyük bir tevekkül ve teslimiyetle karşılayarak Allah'ı zikre ve tespih etmeye devam etmiş ve Allah'tan gelen her şeye rıza göstermiştir. Bolluk zamanında olduğu gibi, darlık hallerinde nasıl olunması gerektiği hususunda sâlih, hasta ve muhtaç kullar için örnek bir hayat yaşamış ve güzel bir örnek olmuştur.³ Bedenindeki dayanılmaz dert ve acılara karşı gösterdiği sabır, tahammül, tevekkül ve Cenâb-ı Hak'a yaptığı niyaz ve dualardan sonra şifâ bulmuştur. Bu sabrından dolayı, diğer ilâhî dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de sabır ve tahammül timsali olarak zikredilmektedir.

Allah Teâlâ, Eyyûb (a.s)'ı tekrar sağlığına kavuşturduğu gibi, önceki malından daha fazla servet ve peygamberlik vazifesini de vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine peygamberlik verildiği şu âyet-i kerîmede belirtilmiştir. “*Muhakkak ki Biz, Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahiy ettiğimiz gibi sana da vahiy ettik. Ve İbrâhîm'e, İsmail'e, İshak'a, Yâkub ve torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahiy ettik. Ve Davud'a Zebur'u verdik*” (Nisâ, 4/163). Yine onun hidayete erdirildiği ve mükâfatlandırıldığı şu âyet-i kerîmede bildirilmektedir. “*Ve onu İshak ve Yâkub'ı bağışladık. Hepsini hidayete erdirdik. Ve daha önce Nuh'u hidayete erdirdik ve onun zürriyetinden Davud, Süleyman, Eyyûb, Yusuf, Musâ ve Harun'u da hidayete erdirdik. Ve işte böylece, Muhsinleri mükâfatlandırırız.*” (el-En'âm 6/84). Diğer bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “*Ey Muhammed! Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabb'ine "Doğrusu şeytan bana yorgunluk ve azap verdi" diye seslenmişti*”. (Sâd 38/41.) *Ona bizden bir rahmet ve sağduyu sahiplerine bir ibret olarak ailesini ve onlarla beraber bir eş daha bağışladık.* (Sâd 38/43)

Hız. Eyyûb (a.s)'ın hastalığı iyice ağırlaşınca, yaralar vücudunun her tarafını sardı. Sûfiler sabır konusunda Hız. Eyyûb (a.s)'ı kendilerine daima rehber edinmişler ve hastalıkları ve sıkıntıları Allah'ın bir nimeti olarak

¹ Tirmizi, *Zühd* 57; Ahmed b. Hanbel, I/172, 174

² Nursî, *Lem'alar*, s. 223-224.

³ Yiğit, s. 361-362.

görüp, bu konuda insanları daima sabırlı olmaya davet etmişlerdir. Ebû Abdurrahman Sülemî (ö.412/1021)'nin naklettiğine göre “Bir gün İbrahim Edhem (ö.162/779) bir gurup fakir insanların yanından geçerken onlara bakıp şöyle dedi ‘Allah’ın belasının sahipleri, bela Allah’ın nimetlerindedir. Allah sizi bela sahibi yapmış siz de sabırlı olun.” demiştir.¹ Cüneyd-i Bağdâdi (ö. 298/911) “Sûfî o kimselerdir ki, gönlü Hz. İbrahim (a.s)’ın gönlü gibi dünya sevgisinden kurtulup selâmete ermiş, Allah’ın emrini onun gibi ifâ etmiş, Hz. İsmail (a.s) gibi teslimiyet göstermiş, Hz. Davud (a.s) gibi hüznlenmiş, Hz. İsâ (a.s) gibi fakr hayatı yaşamış, Hz. Eyyûb (a.s) gibi sabretmiş, niyaz zamanı gibi Musâ (a.s) iştiaq duymuş ve Hz. Muhammed gibi (s.a.v) ihlâs ve samimiyete sahip olmuştur.”²

Hastalık zikir mahalli olan diline ve kalbine de zarar vermeye başlayınca, Hz. Eyyûb (a.s), kalp ve diliyle yaptığı kulluk vazifesinde zorlanmaya başladı. Rahatı için değil, sırf kulluğuna engel olur düşüncesiyle şöyle duada bulundu. ‘*Yâ Rab, zarar bana dokundu. Lisanen zikrime ve kalben ubudiyetime hâlel veriyor*’ Cenâb-ı Hak o hâlis ve sâfi, garazsız, lillâh için olan duayı kabul etmiş, kemâl-i âfiyetini ihsan edip merhametine mazhar eylemiş.”³ Ayet-i kerimelerde bu konuda şöyle buyrulmaktadır. “Eyyûb, *Rabbine (şöyle) nida etmişti: ‘Muhakkak ki, bana bir zarar isabet etti (hastalık geldi). Ve Sen, merhamet edenlerin en merhametlisisin.*” (Enbiyâ,21/83) Meşhûr mutasavvıf Ebû Ali ed-Dekkâk (405/1014) bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle der: “Hz. Eyyûb (a.s) hasta olduğunu Allah’ arz etti. Fakat ‘bana acı’ demeyip edebinden sadece ‘sen merhamet edenlerin en merhametlisisin” dedi.⁴ Başka âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur: “*Biz de duasını kabul buyurarak, başındaki o zararını hemen gidermiştik.*” (El-Enbiyâ, 21/84). *Biz de ona ‘Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su ’ dedik.* (Sâd 38/42) Bu Râbbânî emir üzerine hemen ayağını yere vurdu. Yerden berrak tertemiz bir su fışkırdı. Bu su ile yıkandı ve bol bol içti. Yüce Allah’ın Şâfi ismi ile şifâ bulup eski sıhhat ve afiyetine kavuştu.⁵

Eyyûb (a.s), şifâ bulduktan sonra, yanına dönen hanımı kendisini yerinde bulamadı ve çok endişelendi. “Acaba öldü mü?” diye oradan oraya

¹ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tis’atu Kütüb*, tahkik, Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara, 1401/1981, s. 55-56; Sülemî Ebû Abdurrahman, *Sülemî’nin Risâleleri*, Çeviren, Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, s.1981, s.49.

² Attar, Feridüddîn, *Tezkretü’l-Evliyâ*, nşr: Muhammed İsti’lâmi, Çaphane-i Bânk Tahran, 1346, s. 441-442; Attar, Tercüme Süleyman Uludağ, s. 476.

³ Nursî, *Lem’alar*, s. 9.

⁴ Sühreverdi, s. 365

⁵ Meybudî, 1894; Mehmet Vehbi, XII, 4804; Yazır, V,4100-4101.

koşmaya başladı. Hz. Eyyûb (a.s) ise onu gördü ve kendisine “Ey bayan ne arıyorsun? Ne istiyorsun?” Hanımı: “Burada yatan bir hasta vardı. Onu göremiyorum öldüğünden endişe ediyorum.” Hz Eyyûb (a.s) O senin neyin olur? Beyimdi. Hz Eyyûb (a.s)“ Onu görürsen tanıyabilir misin?” Hanımı dikkatli bir şekilde kendisine baktı. Yine tanıyamadı. Hz. Eyyûb (a.s) “Endişelenme ben Eyyûb’um” dedi ve gülümsedi. Hanımı gülümsemesinden tanıdı ve kendisine sarıldı.¹

Bu şifâli suyun nerede ortaya çıktığı konusunda, kesin bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte değişik rivâyetler bulunmaktadır. Meşhûr tarihçi Mes’udî (ö. 345/956), Eyyûb mâbedinin ve içinde yıkandığı kaynağın kendi zamanında bile meşhûr olduğunu ve Şeri’a eyâletinin Navâ yakınında bulunduğunu kaydetmektedir.² Hz. Eyyûb (a.s)’ın yıkanıp şifâ bulduğu suyun, Şanlıurfa’nın Eyyûbiyye ilçesinde bulunulduğuna da inanılmaktadır. Zirâ her yıl yurt içinden ve yurt dışından binlerce kişi gelip, burayı ziyaret etmektedir. Bu tarzdaki şifâli sularla tedavi usulü ilk defa, Hz. Eyyûb (a.s) tarafından insanlara öğretilmiş olduğu söylenebilir. Çünkü peygamberler her adapta maddî ve manevî olarak insanların rehberidirler.

Hz. Eyyûb (a.s)’ın hastalığının, insanları kendisinden nefret ettirecek kadar tiksindirici olduğu yolundaki bilgileri bir peygamberin saygınlığı ve sosyal prestijiyile bağdaştırmak mümkün değildir; Kur’an-ı Kerim’de ve güvenilir hadis kaynaklarında bu tür bilgiler de bulunmamaktadır. Diğer İslâmî kaynaklarda geçen bu yöndeki malumat ise tamamen İsrâîlî kaynaklardan intikal etmiştir.³ Bilindiği gibi bazı tefsirlerde yaralarının kurtlandığı anlatılmıştır. Peygamberlerin, insanların tiksinti ile karşılayacağı hallerden âzâde olacağı, İslâm âlimlerince üzerinde ittifak edilen bir husustur. Bundan dolayı ona dıştan bakınca çirkin görülüp tiksinti duyulacak hallerden âzâde olduğu şüphesizdir. Onun hastalığı, bedenindeki yaraları ve yaralarındaki kurtları; sanıldığı gibi vücudunun dışında, bakanların tiksineceği açıklıkta değildi. Sadece bakanlar onun zor ve dayanılmaz bir hastalık içinde olduğunu biliyor, tiksindirici yaralarını ve hastalığını açıkça göremiyorlardı. Günümüzde de birçok hastalıktan dolayı iç organları tamamen yara bere içinde olan hastalar bulunur ve dıştan bakınca sanki hiçbir şeyi yokmuş gibi görünür. Nefret ve tiksindirici bir durum göze çarpmaz.⁴ Kanaatimizce yaralarındaki kurtlar da gözle görülen kurtlar değil, gözle görülmeyen mikroorganizmalardır.

¹ Meybudî, s. 1894.

² Selgsohn, IV, 423.

³ Harman, 17.

⁴ Ateş, s.187.

Görüldüğü gibi Hz. Eyyûb (a.s) maddî musibetleri fazla büyük görmemiştir. Biz de bedenî hastalıkları, kaza ve belaları gözümüzde fazla büyütmemeliyiz. Çünkü maddî musibetleri büyük gördükçe daha da büyür. Her ne kadar maddî hastalıklar, kişinin dünya hayatına bir sıkıntı veriyorsa da ibadet hükmüne geçtiği için ahiret hayatına faydası olur.¹ Bedenî hastalıklar, şikâyet etmemek ve sabretmek şartıyla bir yol gösterici, aynı zamanda Allah'ın bir ihsanı, bir hediyesidir. Hz. Eyyûb (a.s) gibi şükredip sabır gösterildiğinde ömür dakikalarını, birer saat ibadet hükmüne getirebilir. Hasta Allah'a iltica edip, kendisine dua ederse, gösterişsiz manevî bir ibadete mazhar olur. Hatta kefarettü'z-zünub olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.v) şöyle buyurur: “*Ermiş bir ağacı silkmekle nasıl meyveleri düşer, sıtmanın titremesinden günahlar öyle dökülür.*² Cenâb-ı Hak, insana sonsuz bir acizlik vermiş; ta ki, daima Allah'a iltica edip, niyaz etsin, dua etsin. Bedenî hastalık insandaki bu aczini his ettirir.³

Dua ubudiyetin büyük bir sırrı, ruhu ve hâlis bir imanın neticesidir. Dua eden adam duasıyla şunları demek istiyor: "Bütün kâinata hükmeden birisi var ki, en küçük işlerimi bilir. En uzak maksatlarımı yerine getirilebilir. Benim her halimi görür, sesimi işitir. Öyleyse, bütün mevcudatın bütün seslerini işitiyor ki, benim sesimi de işitiyor. Bütün o şeyleri O yapıyor ki, en küçük işlerimi de O'ndan bekliyorum, O'ndan istiyorum."⁴ Şu âyet-i kerîmeler, duanın mühim bir kulluğun esası olduğunu gösteriyor: “*De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!”* (Furkan, 25/77), “Bana dua edin, size cevap vereyim” (Mu'min, 40/60).

2. Manevî Hastalıklarımız

Manevî hastalıklar, gaflet, yeis, riyâ, kibir, ucb, gurur, düşmanlık, kin, hased, sû-i zân, dünya sevgisi, cimrilik ve diğer bütün günahlar olarak sıralanabilir. Bunların tedavisi sâlih amel ve Cenâb-ı Hak'ın men' ettiği şeylerden uzak durmak ile olur. Sufiler manevî hastalıklar konusu üzerinde önemle durmuşlardır. Cüneyd-i Bağdadî (ö. 298/911), “Allah'tan gafil olmanın ateşe girmekten daha zor olduğunu” söylemiştir.⁵ Bütün hastalıkların başı olan yeis konusunu İmam-ı Gazzalî (ö. 505/1111), “Allah'ın rahmetinden ümit kesenleri, helâk olacaklar sınıfından

¹ Nûrsî, *Lemalar*, s.13-14.

² Buharî, *Merdâ*, 1, 2, 13, 16; Müslim, *Bir*, 45; Müsned, 1:371, 441, 2:303, 335, 3:4, 18, 38, 48, 61.

³ Nursî *Lem'alar*, 214-219.

⁴ Nûrsî, *Mektûbât*, II. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2016., s.381-385.

⁵ H.Yûnus Apaydın, “*Gaflet*” Diyanet İslâm Ansiklopedisi, XIII,285.

saymaktadır.”¹ Kur’ân-ı Kerîm’de riyâ, müşriklerin kötü huylarından biri olarak gösterilmektedir: “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yapanlardır.” (Mâ’ûn, 107/4-6) Fudayl b. İyaz (ö.187/803), “İnsan yaptığı amel ile riyakârlık yapmaya alışır, yapmadığı amel ile de riyakârlık yapar. Böyle bir kimse yapmadığı hayırlı amelleri de yaptığını iddia eder. Bir ameli halk için sevmek riyadır. Halk için amel etmek ise şirktir.”² Şeyh Abdulkadir-i Geylanî, (ö. 561/1166) “İnsan neyi ile kendini beğenebilir (ucb) ki? İlmî ile öğrense, o ilmi kendisine kim verdi? Konuşması ile öğrense, dilini çeviren kimdir? Malı ile öğrense o malı ona kim verdi? Gerçekten kendini beğenmek çok büyük akıl eksikliğidir” der.³

Ebû Talib el-Mekkî’ye göre, İnsandaki noksanlıklar, eksiklikler, hatalar, günahlar ve bütün manevî hastalıklar gafletten zuhur eder, Gaflet ise nefsin afetlerindedir. Nefis, kötülük yapma kabiliyetinde yaratılmıştır. Fakat *sekinet* içinde bulunmakla emr olunmuştur. Sekinet içinde olması, yaratıcısına olan ihtiyacını hissetmesi ve kendi kudret, kuvvet ve benliğinden uzak durması ile mümkündür. Ayrıca iman güçlü olursa yine nefse *sekinet* iner ve nefis heves ve hevedan beri olur. Kalbi gaflet perdelerse o zaman nefis kendi tabiatı ile hareket eder ve her türlü günah da işleyebilir.⁴

Yine dünya sevgisi üzerinde duran mutasavvıflar bu konuda şöyle görüş beyan etmişlerdir: Gazzalî (ö. 505/1111)’ye göre, dünyada kulu Hak’tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren şeyler mal, mülk, mevki, şan, şöhrat gibi arzulardır.⁵ el-Mekkî (ö. 386/996) ise, “dünya kulun alçak isteklerinden ibarettir. Dünyadaki gayr-i meşru arzulardan yüz çevirmek farz, ihtiyaç fazlası olanlardan sakınmak mübah ve meşru arzulardan kaçınmak fazilettir. Halk haramları terk ederken, takvâ sahipleri şüpheli olan şeylere, zâhidler ihtiyaç fazlası helâllere karşı yüz çevirir.”⁶ der. Bâyezid-i Bistâmî’ye “ulaştığımız dereceye ne ile vardınız?” diye sordular. O da “dünya vasıtalarını topladım ve hepsini kanaat ipine bağladım, sıdk mancınığına koydum ve ümitsizlik denizine attım, rahat ettim” buyurmuştur.⁷

¹ Gazalî, İhyâ, IV, 24-25

² Attar, s. 98.

³ <http://www.mumsema.org/misafir-sorulari/97390-manevi-hastaliklar-nelerdir.html>. (22.11.2016)

⁴ Mekkî, I, 381-382.

⁵ Gazalî, İhyâ, III, 196.

⁶ Mekkî, I, 265; Yıldız, *Meybudî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, s. 109.

⁷ Kuşeyrî, Tercüme, Hoca Sadreddin Efendi, Hazırlayan, Mehmet Günyüzlü, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2005, s.227.

Allah dostlarının nezdinde, maddî musibetler ve hastalıklar önemsizdir. Hatta hastalıklardan ve sıkıntılardan lezzet dahi alırlar. Vefatına yakın hastalanan Sûfî Ahmed es-Sekkaf'a (ö. 819/1416) hâlinin nasıl olduğu kendisine sorulduğunda; "Dünyaya düşkün olanlar, dünya nimetlerinden lezzet aldıkları gibi, sâlihler de, Allah Teâlâ'dan gelen belâ ve musibetlerden öyle lezzet alırlar." buyurdu.¹ Asıl musibet manevî musibetlerdir.² Asıl musibet ve zararlı musibet, dine gelen musibettir. Dinî olmayan musibetler, gerçek noktada musibet değildirlir. Bir kısmı Cenab-ı Hakk'ın kula uyarısı, bir kısmı keffâretü'z-zünub (günahların affına sebeptir), bir kısmı gafleti dağıtıp, aczini ve zaafını bildirmektir. Musibetin bedenî hastalık olan çeşidi, musibet değil, belki bir iltifat-ı Rabbânî (Allah'ın bir iltifatı), bir tathir (temizlenme) dir.³ Asıl sabır da manevî musibetlere karşı sabretmektir. Allah'ın dostları manevî belalara karşı, sabır gösterdiler mi feraset nuruna kavuşurlar.⁴ Zirâ "Hz. Eyyûb (a.s)'ın görünen yara hastalıklarının karşılığı bizim bâtinî ve ruhî ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışı, dış içe bir çevrilsek, Hz. Eyyûb (a.s)'dan daha fazla yaralı ve hastalıklı görüneceğiz. Çünkü işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren her bir şüphe, kalp ve ruhumuzda yaralar açar.

Onlar geride kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar. (Tevbe, 9/87); Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürlüyoruz. (Yûnus, 10/74); Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır. (Bakara, 2/7); Nefsinin arzusunu ilâh edinen, Allah'ın; (hâlini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız? (Câsiye, 45/23); De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah'tan başka onu size (geri) getirecek ilâh kimmiş?" Bak, biz âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz, sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar? (En'am, 6/46); Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı

¹ en-Nebhanî, Yusuf b. İsmail b. Yusuf, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1435, I, s.320

² Yıldız, *Meybudî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, s.144.

³ Nûrsî, *Lem'alar*, s.12.

⁴ Yıldız, *Meybudî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, s. 143-144.

(başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar. (Nisâ, 4/155); Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var? (Muhammed, 47/24); Kim, kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unuttandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar. (Kehf, 18/57) âyet-i kerimelerinin de işaret ettiğine göre, kul bir günah işlediğinde kalbinde bir siyah nokta oluşur. Tevbe edip Allah Teâlâ'dan ihlasla af dilerse o siyah nokta temizlenir ve kalp tekrar parlar. Kul günah işlemeye devam ederse bu siyah noktalar fazlaşır ve kalbin tamamen paslanmasına sebep olur. Sonunda kalp körleşir ve damgalanır.

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadis-i şerifte kalplerin dört çeşit olduğunu buyurmaktadır:

“1-Tertemiz, içinde parlayan bir nûr bulunan kalp. Bu, müminin kalbidir.

2- Simsiyah olup ters çevrilmiş kalp. Bu da kâfirin kalbidir.

3- Kılıfına konup ağzı bağlanmış kalp. Bu, münafığın kalbidir.

4- Yüzü çevrilip terk edilmiş kalp. Onun içinde iman da nifakta vardır.”¹

Kalpdeki iman, temiz suyun büyütüp büyütüp beslediği yeşillik gibidir. Bu ikisinden, iman ve nifaktan hangisi daha gâlip ise, kalp onunla hükmlenir.”

Manevî hastalıklar hususunda başka Hadis-i şeriflerde şöyle buyrulmaktadır: “Asıl musibet ve zararlı musibet, imanımıza, Müslümanlığımıza, ahlakımıza gelen musibettir. Bu musibetlerden her zaman Allah'a sığınmamız ve ağlayıp sızlanmamamız gerekir.² Fakat dinî olmayan musibetler, hakikat noktasında musibet değildirler. Bunların bir kısmı Allah'ın bir ikazıdır. Bir kısmı günahlara kefarettir; hastalık gibi bir kısmı ise, Allah'ın bir iltifatıdır, bir temizliktir.”³

Yukarıda belirtildiği gibi günahlar, dünya hayatında kalp, vicdan, rûh için manevî birer hastalık olduğu gibi, ahiret hayatında da daimi hastalıklardır. Onlardan sakınmak gerekir. Manevî hastalıklara karşı kesin ilaç ve kat'i şifa verici bir çare olan iman ilacını aramak ve itikadını düzeltmek büyük bir ihtiyaçtır.⁴ Fahreddîn-i Râzî (ö. 606/1209), dünyadaki

¹ Ali el-Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, I,244 (no.1226); Sühreverdî, s.583.

² Tirmizî, *Deavât*: 79.

³ Buhâri, *İman*, 39, *Müslim*, *Birr*, 52.

⁴ Nursî, *Lem'alar*, s.231.

kalp körlüğünün ahretteki körlüğe sebep olacağını belirttikten sonra delil olarak şu ayet-i kerimeyi zikreder: “*Bu dünyada kör olan kimse, ahirette de kördür*” (İsrâ, 17/72). Ayette geçen körlük kalp körlüğüdür. Kalbin ma’rifet nurlarını müşahede etmemesidir. Bu da kulun ahirete kör olarak haşrolmasına sebep olur.¹ Maddî hastalıklar ve musibetler, özellikle kulluğa ve ibadete mânî olduğu zaman daha çok Allah’a iltica etmek elzendir. Yalnız kadere itiraz eder bir tarzda ah-of edip şikâyet etmek bir nevî kaderi tenkittir. Allah’ın rahmetini ithamdır. Kaderi tenkit eden başını örse vurur kırar. Rahmeti itham eden rahmetten mahrum kalır.²

Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki, servet, zenginlik, evlâd, mal mülk bir an bile Hz. Eyyûb (a.s)’a gaflet vermemiş ve Cenâb-ı Hakk’a ibadet etmesine mani olmadığı gibi, insanları hakka davetine de engel olmamıştır. Hz. Eyyûb (a.s), hastalık, musibet ve belalara karşı sabır ve teslimiyette insanlara örnek olmuştur. Mal, mülk, mevki, makam, sağlık gibi dünyevî nimetlere mazhar olanlar, gururlanıp gaflet ve dalalete düşmemeye; belâ, sıkıntı ve musibetlere maruz kalanlar da, kendilerinden daha fazla musibete duçar olan Hz. Eyyûb (a.s) ve diğerlerini düşünüp ibret alıp, sabretmeye çalışmalıdırlar. Bir eli olmayanlar iki eli olmayanlara; bir gözü olmayanlar, iki gözü olmayanlara bakarak şükretmeli ve mutsuzluğa kapılmamalıdırlar. Hz. Eyyûb (a.s)’ın başından geçen bu hastalık ve musibetlerden günümüzde de dersler ve ibretler alınmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-IV, Mektebetü’l-İslâmî, basım yeri belirtilmemiş, tarihsiz.
- Apaydın, H. Yûnus, “*Gaflet*” Diyanet İslâm Ansiklopedisi, XIII.
- Ateş, Bünyamin, *Peygamberler Tarihi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2002.
- Bilmen, Ömer Nâsuhî *Ku’ân-ı Keîm ve Türkçe Meâl-i Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.
- Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhari*, I-VIII, Beyrut, 1991.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Ruhû’l-Beyân*, Tefsiri, Tercüme heyet, V, Damla Yayınları, İstanbul, 2004.
- Cürcanî, eş-Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabu’t-Ta’rifât*, basım yeri belirtilmemiş, tarihsiz.

¹ Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Beyrut, tarihsiz, XXI, 18-18.

² Nûrsî, *Lemalar*, 38.

- Çantay, Hasan Basrî *Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm*, 5. Baskı, Mürşid Çantay Neşri, II, tarihsiz.
- el-Gazalî, Ebu Hamid, *İhyau Ulumiddîn*, I-IV, 3. Baskı, Daru'l-Kalem, Beyrut, tarihsiz.
- Geylanî, Abdulkadir, *el-Fethu'r-Rabbanî ve'l-Feyzu'r-Rahmanî* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.
- Harman, Ömer Faruk, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, s.16-17.
- Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb*, Haz: Walintin Jokofski, Matbaa-ı Emir Kebir, Tahran, tarihsiz.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, Beyrut, tarihsiz.
- _____, *KISAS-I ENBIYÂ ve Tevârih-i Hulefâ*, I, tahkik: Abdulkadir Ahmed Atâ, Dâru'l-ihyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed, *es-Sünen*, I-II, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed, *et-Taaruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Tahkik, Ahmed Şemseddin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1994.
- Köksal, M.Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim, *er-Risaletü'l-Kuşeyriye*, Daru'l-Hayr Matbaası, Beyrut, 1413/1993.
- _____, Tercüme, Hoca Sadreddin Efendi, Hazırlayan, Mehmet Günyüzlü, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Mehmet Vehbî, *Hülasatü'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, XII, Üçdal Neşriyât, İstanbul, 1966.
- Mekkî, Ebu Tâlib Muhammed, *Kutu'l-Kulûb*, I, Daru Sadr Matbaası, Beyrut, 1310/1893.
- Meybudî, Ebu'l-Fazl Reşîdu'd-dîn, *Keşfu'l-Esrâr ve Uddetu'l-Ebrâr*, (Çalışma: Zehrâ Hâlûî) <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/meybodi/kashfol-asrar-kamel.pdf>.30.03.2016.
- Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrut, 1983.
- en-Nebhanî, Yusuf b. İsmail b. Yusuf, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1435/2013.
- Nişancızâde Muhammed b. Ahmed, *Mir'ât-ı Kâinât*, I, Tatyos Dividicyân Matbaası, İstanbul, 1290/1873.
- Nûrsî, Bediüzzaman Said, *Lem'alar*, Sözler Neşriyât, İstanbul, 2012.
- _____, *Mektûbât*, II. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2016.
- _____, *Şu'alar*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2012.
- _____, *Asâ-yı Musâ*, Sözler Neşriyât, 2012.

- Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, Beyrut, tarihsiz.
- Seligsohn, M, “*Eyyûb*”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basmevi, IV, İstanbul, 1945.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tusî, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, nşr: R. N. Nicholson, Matbaa-i Berîl, Leiden, 1914.
- Sühreverdi, Şihabuddîn Ebû Hafis, *Avârifü'l-Me'arif (Gerçek Tasavvuf)* Tercüme ve Tahric, Dilaver Selvî, Umrân Yayınları, İstanbul, 1995.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tis'atu Kütüb*, tahkik, Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Matbaası, Ankara, 1401/1981.
- _____, *Sülemî'nin Risâleleri*, Çeviren, Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1401/1981.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarihü't-Taberi*, I, Dârü'l-Maârif, Kahire, 1979.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, *es-Sünen*, c, I-IV, Beyrut, tarihsiz.
- Yazır, Muhammed Hâmdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV-V, Diyânet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul, 1935- 1936.
- Yıldız, Abdulvahap, *Meybudî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, Sır Yayınları, Bursa, 2012.
- _____, *Ahmed-i Câmî Nâmekî*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yıldız, Selâmî *Peygamberler Diyarı Urfa*, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi, Ankara, 2006.
- Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004.